

man i konfrontationen med hans ekstreme variant af et moderne liv kan få stof til refleksioner over og måske diskussioner om, hvad et moderne liv kan og bør være.

Det kan man også få ved læsning af Mastersons psykiatribog om borderline og de narcissistiske personlighedsforstyrrelser. Den er som Cohen-Solals bog om Sartre godt skrevet, den handler fra en anden synsvinkel om det samme, og selv om den i sit større perspektiv ikke har bedre vision end at alle strengt taget skulle i terapi hos Masterson, så rører denne efterfreudske, senmoderne psykiatri ved de samme temaer, som behandles i Sartres filosofi, og som var dramaet i hans liv.

Der er ingen tvivl om, at hvis psykiatrien og filosofien kunne se ud over deres egen næsetip, ville en del være nået for alle almindelige 'idioter' i det senmoderne.

Hans Jørgen Thomsen

Civilisationskritikkens opgør med den ulykkelige bevidsthed

Hans-Jørgen Schanz: *Forandring og balance - refleksioner over metafysik og modernitet*. Modtryk, Århus 1990.

*

Store armbevægelser og besværgende udtalelser i forbindelse med de sidste publikationer fra Hans-Jørgen Schanz har der allerede været nogen stykker af. Siden udgivelsen af *Tendenser* fra 1988, hvor Schanz første gang anførte, at det var nødvendigt at foretage en sproglig-pragmatisk vending inden for fornufts- og civilisationskritikken, har det ikke skortet på proklamationerne om, at den endegyldige afvikling af det marxiske paradigme nu var at regne for en kendsgerning. Her og der har man endda været så konsekvent at betegne Schanz som forhenværende kapitallogikker.

Det er store ord, og når *Forandring og balance* er læst til ende, melder spørgsmålet sig derfor også næsten refleksagtigt, om ikke der er noget overreageret i at indføre en cæsur i forfatterskabet, om ikke det er en smule forhastet at tale om 'den tidlige' og 'den sene' Schanz. Giver det sig selv, at med *Forandring og balance* er der oprettet et vandtæt skot mellem år 1990 og så f.eks. *Civilisationskritik og socialisme* fra 1982?

At der tilsyneladende uden videre svares bekræftende på dette, er, når tidspunktet og de ydre omstændigheder i det hele taget tages i betragtning, egentlig ikke så sært. For det første har civilisationskritikken op

ANMELDELSER

gennem firserne været udsat for massive angreb fra postmoderne synspunkter. Og hvor vanskeligt det end har været at holde alvor adskilt fra modepræget storbyrabalder og retorik i postmodernismediskussionen, så har den i følge Schanz alligevel været rig på erfaringer; erfaringer hvis gyldighed for civilisationskritikkens interessefelt, moderniteten, det ville være uklogt at benægte. Så i stedet for at stille sig i venteposition til krisen var ovre, er Schanz gået ind på at tage pejling af den. Det har så åbnet forbindelseslinier til eksistensfilosofien i skikkelse af Heidegger, til noget førhen så sjældent forekommende som amerikansksproget tænkning (Cavell, Jameson og Rorty), til Wittgensteins sprogfilosofi, samt ikke mindst til den løgstrupske metafysik.

For det andet har forestillingen om en virkelig radikal forskydning fået ekstra gode vækstbetingelser, fordi den, som var det planlagt højere sted fra, falder sammen med den reale eller dogmatiske partikommunismes fald. Ikke sådan at forstå, at der på noget tidspunkt har været oprettet inspirationsforbindelser mellem den såkaldt reale socialisme og den civilisationskritiske fordring. Tværtom. Som bekendt har civilisationskritikken netop på basis af erfaringerne med den officielle kommunisme bevidst artikuleret sig i en modsætning hertil. Men dette ændrer intet ved den stemning, som spredes med det internationale politiske klima. Overalt hvor den trænger frem, efterlades det indtryk, at kapitalisme kontra socialisme er et perspektiv, hvis relevans og berettigelse er lig nul; også for civilisationskritikken.

For det tredje offentliggør Schanz, kun få måneder før *Forandring og balance* udkommer, en nekrolog over ideologi-

kritikken i tidsskriftet *Kritik*: "Det moderne er blevet selvfølgeligt, beboeligt, det giver i bogstaveligste forstand mening". Skulle der være nogen, som fandt, at ideologikritikken så langt fra havde udspillet sin rolle, så var dette gravmæle mildt sagt provokerende i sin ganske vist kun delvise, men åbenlyse og alvorligt mente tilslutning til forsoningens store mester, Hegel.

Spørgsmålet er så, om *Forandring og balance* formår at give en klar fornemmelse af, hvor dybt det selvopgør hos Schanz, der i det seneste år er blevet antydet i f.eks. *Tendenser*, i virkeligheden stikker. Det er en ikke ringe forventning at stille til en nyudgivelse. *Forandring og balance* indfrier den til dels, men ikke uden at den skaber ny forventning, stiller nye spørgsmål.

Bogen falder i to dele, hvor den første, kortere del kan siges at fungere som overordnet tese for anden dels præsentation af fem fremtrædende tænkere i det 20. årh. Det drejer sig om Horkheimer, Wittgenstein, Adorno, Heidegger og Løgstrup, som har det til fælles, at de har sat metafysik og modernitet i konstellation. Første del præsenterer det perspektiv og den hele motivation, der ligger bag gennemgangen af disse fem moderne i bogens anden del: nemlig ideen om, at det efter postmodernismedebatten ikke kun er blevet muligt, men måske ligefrem fornuftigt at bringe modernitet og metafysik på niveau med hinanden.

I denne første del argumenterer Schanz for, at et sådant møde ikke kan ske på den traditionelle metafysiks betingelser, men må finde sted på modernitetens, hvorfor det heller ikke kan lade sig gøre at tale om metafysik på anden måde end som

ANMELDELSER

nærhedsmetafysik. I denne transformation af metafysik bliver det muligt at få indtryk af det skred, der har fundet sted inden for civilisationskritikken.

Som bekendt har metafysikken traditionelt været kendetegnet ved forsøget på at bringe menneske og omverden på niveau med hinanden. Det er der ikke så meget nyt i. Det epokegørende er opdagelsen af, i hvor høj grad dette har været forsøgt gennemført på fornuftens betingelser. Bagved hele den vestlige kulturs idehistorie ligger i virkeligheden et ønske om, at verden engang måtte blive menneske-lig, og at den snart vil afsløre sit slægtskab med menneskets uddelige fornuft.

Med begrebet nærhedsmetafysik vil Schanz fremhæve, at denne fordring i bund og grund har været en tyrkeretro, hvis naivitet og styrke svarer meget godt til forestillingen om, at bjerget - med tankens anstrengelse - vil komme til Muhammed. Men hvad postmodernismedebatten imidlertid har afsløret, er, at denne tyrkeretro ikke kun har været kendetegnende for den før-moderne tænkning; den rækker tillige ind over de retninger, der i det 20. årh. har tematiseret sig som metafysik- eller ideologikritiske (f.eks Adorno, Wittgenstein og Heidegger). Netop hvor de mest omfattende angreb på spekulation i traditionel, metafysisk forstand fandt sted, der har den overlevet, og det har den i følge Schanz gjort netop på grund af kritikkens ambition om at ramme overalt. Nærhedsmetafysikken har på alle niveauer givet afkald på en sådan homogenitets- og totalitetsfordring, også hvad angår negationens eller den kritiske ditto.

Men hvorfor så overhovedet tale om metafysik, når så væsentlige træk ud-

viskes. Hvad kan de to metafysikformer have til fælles?

At fastholde metafysikken kan retfærdiggøres ved, at den kopernikanske vending, Schanz ønsker at gennemføre, sker inden for noget, der er lige fundamentalt for både den traditionelle metafysik og nærhedsmetafysikken. Hvad der således forbliver uforandret er interessen for, hvorledes mennesket forvalter sit forhold til omverdenen.

Nærhedsmetafysikken har væsentlig konsekvens for to ting i denne relation. På den ene side indebærer den en nedjustering af menneskets forventning til verden som lykkebringende eller meningsgivende. Der kan tænkes nok så meget og opbydes nok så meget fornuft, verden er under alle omstændigheder ikke til for at tilfredsstille hverken den enkelte eller menneskeheden. Det er, hvad de sidste par hundrede års sekulariseringsproces har trukket frem i lyset: der tilbagekastes ikke noget billede af de projektioner, mennesket retter imod verden som objekt for sine længsler.

Men det vil på den anden side også sige, at mennesket i nogen grad må ophøre med at udgrænse verden i menneskelige kategorier og i stedet lade den komme til orde på sine egne betingelser. Nok er den profane hverdag uheroisk, men det er ikke det samme som, at den er tom eller kedsommelig. Dæmpningen af fornuftens indbyggede trang til at begrunde og systematisere fører nemlig til en åbenhed i tilgangen til verden. Tingene kan med ét komme til syne hinsides målforestillinger og krav om fungibilitet.

En sådan moderne intuition rummer i sig selv muligheder, men fremfor alt gælder det for Schanz via begrebet om nærhedsmetafysik at fremstille de af

ANMELDELSER

postmodernismedebatten frembragte mulige alternativer til den hidtidige måde at være til på, en væremåde der mest af alt har efterlignet børnelegen 'jorden er giftig'. Moderne metafysik handler med andre ord om at ophæve den traditionelle tænkings tendens til at eksistere på kanten af tilværelsen og i stedet høre hjemme i den. Hensigten med anden dels præsentation af de fem moderne tænkere er så at demonstrere, for det første, hvordan dette forsoningsproblem er blevet påtrængende, og for det andet, hvorfor det først er nu, forsoningen er blevet en mulighed. Førstnævnte tema blev fremhævet allerede i *Tendenser*, imens det andet spørgsmål først er kommet til med inddragelsen af Løgstrups metafysik. Og med Løgstrup er det også, at svarene begynder at føre til nye spørgsmål. Hvad der tiltaler Schanz ved Løgstrups tænkning er dens mangel på kretensiske paradokser, som har kendetegnet de total-kritiske ambitioner: Hos Løgstrup er der "...ingen revokation, intet selvdementi, ingen konflikt eller modsætning mellem, at han taler og så hvad han siger... Her er der, om man vil, balance" (s. 151).

Til forskel fra Adorno, Heidegger og Wittgenstein er Løgstrups tænkning ikke gennemsyret af en løssluppen refleksivitet eller fornuftsfordring, som er gået amok i sine total-besværgelser eller -negationer, hvilket Schanz tilskriver det præg af kropslighed, som karakteriserer Løgstrups tænkning (s. 159). Først her er bevidsthedsfilosofiens problemkompleks i følge Schanz overskredet, først her er den af-privilegering af sprog og fornuft gennemført, som allerede Adorno, Wittgenstein og Heidegger havde på programmet. Dette er lykkedes ved groft sagt

at vende den traditionelle metafysik på hovedet. Var metafysik førhen karakteriseret ved menneskets forsøg på at rationalisere omverdenen til bunds, så er metafysik, eller det metafysiske, hos Løgstrup identisk med det, som netop vender den menneskelige fornuft ryggen, og således ligger uden for vores herredømme. Der sker med andre ord en generel opprioritering af endeligheds-kategorierne i menneskets forvaltning af forholdet til omverdenen. Det gælder f.eks. bevidstheden om kroppens kurs mod tilintetgørelse, det vil sige dens forgængelighed, som i følge Løgstrup forlener tilværelsen med, hvad han kalder, metafysisk vished. Fra den vished opnår det enkelte liv absolut betydning, fordi "...det metafysiske rummer fænomener og sagsforhold med absolut gyldighed, uantastelig betydning" (s. 155).

Unikheden i det enkelte menneskes tilværelse opskrives også på bekostning af refleksiviteten ved at fremhæve dennes henvisthed på sansningen som ophav og ikke som simpelt appendiks. Som ophav for bevidstheden er sansningen nemlig ikke receptiv, men i følge Løgstrup afstandsloøst til stede. Derfor kan fornuften heller ikke endegyldigt gennemtrænge vores "...livsytringer, tillid, åbenhed, indignation, medfølelse, håb" (s. 152).

Hvad der anno 1990 hos Schanz menes med det modernes selvfølgelighed eller beboelighed, har altså ikke noget at gøre med kritikløshed. Det har intet at gøre med en umiddelbar følelse sig hjemme i det moderne som et specifikt socialt felt. Det modernes selvfølgelighed er udtryk for, at sekulariseringen, i følge Schanz, har gjort den selvberørende bevidstheds henvisthed til kroppen erfarbar. Selvfølgeligheden

dækker altså over en af sekulariseringen muliggjort accept af fornuftens uformåen-
hed; en accept som lukker af for
refleksivitetens tøjlesløse frembringelse af
manglerfaringer på stadig højere niveau.
Skal man tage stilling til Schanz' opgør
med den ulykkelige bevidsthed i
civilisationskritikken er der ingen tvivl
om, at endelighedserfaringerne spiller en
central rolle. Men måske virker inddrag-
elsen af Løgstrup en anelse forhastet på
baggrund af den fundamentale betydning
sekulariseringen i øvrigt har i Schanz'
tænkning. Problemet forekommer at være
en manglende formidling mellem på den
ene side Schanz' kategoriske tilslutning til
Løgstrups påstand om sansningens umid-
delbare nærvær og livsytringernes suveræ-
nitet, og så på den anden side en ligeså
fundamental erkendelse af refleksiviteten
som en uomgængelig 'kvalitet' i det
moderne, det vil sige refleksiviteten som
historisk vilkår. Mindst tre gange citerer
Schanz således Kants svar på spørgsmålet
"Hvad er oplysning?" Det er ikke tilfæl-
digt for Kants svar har nærmest mytolo-
gisk tyngde hos Schanz, fordi det optræder
som symbol på den frisatte refleksivitet.
Omvendt ser Schanz Løgstrups metafysik
som en afslutning på bevidsthedsfiloso-
fiens og refleksivitetens problemer.

Et af de spørgsmål der så rejser sig er,
hvordan kan refleksiviteten være et
historisk a priori for erfaringen samtidig
med, at livsytringerne og endeligheden så
at sige giver sig selv. Der forestår sand-
synligvis en nærmere redegørelse for den
gensidige afhængighed mellem fornuft og
endelighed, der faktisk tematiseres hos
Schanz, men som ikke udfoldes.

André Danielsen

Job

René Girard: *Job - idol & syndebuk*,
overs. Hans J. Lundager Jensen og
Jørgen Jørgensen, 184 sider, kr.188,-
Forlaget Anis, Århus 1990.

*

Den fransk-amerikanske litterat, antropo-
log, filosof, religions-teoretiker og måske
teolog René Girard har gennem de sidste
20 år vakt opsigt ved bl.a. at vove sig ud i
et så utidssvarende projekt som at opstille
en hypotese om oprindelsen til al sym-
bolsk tankegang og kulturens tilblivelse
og opretholdelse. *Job - idol & syndebuk* er
en oversættelse af Girards næstsidste bog;
La route antique des hommes pervers fra
1985 og er desuden den første danske over-
sættelse af et af Girards større værker.
Hans J. Lundager Jensen giver i sit iøvrigt
fremragende efterskrift et indblik i forfatte-
rens hypotese om det mimetiske begær,
rivaliseringen, volden, udstødelsen, ofrin-
gen og det hellige samt en omtale af,
hvordan kristendommen indskriver sig i
denne hypotese. Denne rekapitulation af
Girards tidligere værker serveres som flø-
deskummet til tærten, som en ekstra luk-
sus til læseren, idet *Job - idol og synde-
buk* udmærket kan læses for sig. Bogen
rummer ikke afgørende nye indsigter i for-
hold til de tidligere, men gennemspiller
hypotesen ud fra en læsning af *Jobs Bog*.

Kort fortalt er det arkimediske punkt i
hele Girards tankesystem syndebukke-fæ-
nomenet. Udstødelles-mekanismen ligger
til grund for enhver systemdannelse, idet
en sådan nødvendigvis implicerer en ostrak-
isme, nemlig dét 'at se bort fra' noget an-
det. Den er således ikke blot en figur i er-